

POETTE AND OTHERS¹³

Ivaylo Dimitrov – PhD Student

University of Shumen „Konstantin Preslavsky“

Department History and theory of Literature

and

National Professional High School of Polygraphy and Photography – Sofia

Vice-principal of the School

Tel.: 0877 311 646

E-mail: ivaylo.dimitrov1974@gmail.com

Abstract: *In the poem „Struggle“ („Borba“) – the first published poem written by Ivan Vazov, a different from the widely accepted concept of an author is built, as well as a new interpretation of literary works and creative personality stands out. The poet is not the kind of individual bound to the community, whose voice speaks of the public fate and promotes community values – a concept firmly established in the tradition of the Revival. The poet himself is a personality unique and unequalled, possessing exceptional sensitivity. The moral values he strives for are beauty and love, harmony; what he craves for are the worlds of perfection and nobility. In the poem „Struggle“, the Poet is the creator of new cultural values rather than a follower of and one who carries the tradition. These particular personality characteristics of the Poet predetermine the conflict between Himself and the rest, as well as between the creative personality and the society.*

Keywords: *Ivan Vazov, poet, creator, „Borba“, Renaissance, collective values, individual values, cultural values*

ВЪВЕДЕНИЕ

Утвърденото в българската литература разбиране за поета у Вазов е свързано с възрожденската представа за подчинение на личното спрямо колективното, за отказ от индивидуалните чувства, желаня и стремежи в името на нацията. Самата поезия се възприема като отзвук и възплъщение на общностната съдба, чиито страдания и идеали трябва да изрази. Основание за това дава сам авторът в програмен текст като „Новонагласената гусла“ (писан 1874 – 1875) от първата стихосбирка „Пряпорец и гусла“ (1876). Затова е още по-важно да се подчертае, че успоредно с тези, типично „възрожденски“ представи за поета, в текстовете на Вазов още от 70-те години на XIX век се откроява и едно ново разбиране за творчеството и творческата личност.

В стихотворението „Борба“ – първото публикувано Вазово стихотворение, е изградена една различна от общоприетата представа за твореца.

Поетът не е свързаният с колектива индивид, чийто глас говори за общностната съдба и който утвърждава колективните ценности – представа, трайно наложена във възрожденската традиция. Поетът е уникална личност, неповторима индивидуалност с особена, изключителна чувствителност. На познатата социална реалност Поетът противопоставя други, идеални светове, които сам създава със силата на въображението и с вдъхновение. Реалността за Поета е несъвършена. Ценностите, към които се стреми, са красотата и любовта, хармонията; той копнее за световите на възвишеното. За разлика от обикновените хора той притежава едно особеното виждане на света: умее да изважда скритото, невидимото в природата на нещата. Това го превръща във водач и учител, посредник, който се опитва да изведе простия народ до познанието на по-висшите, идеални измерения на съществуването.

В „Борба“ Поетът е създател на нови културни ценности, а не е продължител и носител на традицията.

Макар и общо маркирани, тези черти, оформящи образа на Поета, предпоставят идеята за проявена конфликтност между Аза и другите, творческата личност и обществото.

¹³ Докладът е представен на научна сесия на 26.10.2018 г. с оригинално заглавие на български език: ПОЕТЪТ И ДРУГИТЕ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

През 1870 г. в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ начеващият поет Иван Вазов публикува стихотворението „Борба“ (Вазов, Ив., 1974). В него, може би за първи път така открояващо се в българската литература и за първи път в своята поезия, по познатата от романтическата литература „щампа“, авторът изгражда лирическа ситуация, центрирана около връзката между поета и общността. Николай Чернокожев прави обстойна интерпретация на проблема (Чернокожев, Н., 2000), затова няма да анализирам цялостно текста, а ще открия само онези моменти в него, които имат пряко отношение към тезата. Чернокожев подчертава, че още със заглавието – „Борба“ – стихотворението се разполага смислово безконфликтно в лирическото „пространство“ от 70-те години на XIX век и се вписва в хоризонта на очакване на тогавашния възприемател. Мисля обаче, че сходствата на текста с околните текстове като че се ограничават до изразения със заглавието смисъл, което до известна степен може да обясни и факта, че Вазовото стихотворение дълго време е измежду „забравените“ творби на автора.

Въпросът е кое е попречило още тогава, в собствения му контекст, текстът да постигне комуникативната си задача?

Възможно обяснение е, че това е първият текст на непознат още начеващ автор. Но от друга страна, знаем, че пък второто стихотворение („Борът“, 1872) на младия поет Вазов е забелязано, дори му е приписан определен символен смисъл и е поставено като първо стихотворение в „Пряпорец и гусла“ (1876).

„Борба“ се оказва текст, който изглежда като (да го кажем така) „системна грешка“ и в който различията от общото са същностни, значими – идейно-тематични, проблемни, поради което не се вписва сред останалите литературни текстове в това време.¹⁴ Тук ще посочим само заглавията на тези, които критиката е определила за ключови за авторите им: в 1870 г. Петко Славейков публикува „Не пей ми се“ (сп. „Читалище“); Христо Ботев – „Делба“ и „Елегия“ (в. „Свобода“); през 1871 г. Петко Славейков пише „Из отговорът към“ (сп. „Читалище“)¹⁵, а Христо Ботев издава „Борба“, „До моето първо либе“, „На прощаване“, „Хайдути“ и „Пристанала“ (в. „Дума на българските емигранти“); през 1873 г. пък Петко Славейков пише „Поет и сган“ (сп. „Читалище“) и др. В тези стихотворения лирическата ситуация е до голяма степен шаблонизирана: героят е разкрит в момент на ценностен избор, пряко свързан със съдбата на колектива.

Ограничаваме се с изброяването до тук, защото „Поет и сган“ на Славейков е вторият опит (след Вазовото „Борба“) в рамките на трите години да се проблематизира връзката *поет – общество*, като интерпретация на Пушкиновия модел в стихотворението „Поет и толпа“, но художественият резултат в двата случая е различен. И това ще е единият от мотивите, които ще се опита да разгледаме нататък в текста.

Иван Вазов пише стихотворението „Борба“ по правилата, по които са писани текстовете във възрожденската литература: формална диалогичност, комуникативност, въздейственост, постигнати основно на структурно равнище чрез фрагментация на текста на строфи, като всяка от тях представлява реплика на някого от героите – Певеца (тук е образ „синоним“ на Поета, на творческата личност) или невежите („невежите“, „народът простий“, „от мъдростта лишени“, „слепите“ и пр.), чрез която представя своята теза по – както Н. Чернокожев го определя – базисния въпрос за смисъла и функциите на творенето. Още през 1999 г. Сава Сивриев пише, че *в старите форми на общуване Вазов вписва фикционалност, символност, условност* (Сивриев, С., 1999) Така реторическият модел на стихотворението „Борба“ може да напомня и проповедта, и поучителния диалог. В същото време в текста се проявява новото,

¹⁴ Всъщност и други Вазови текстове в 70-те години се оказват извън нормата за литературност: такива са, например, „Станси. Стара планина“ (1871), „Сонет. Към един български писател“ (1872), „Тежка мисъл“ (1875), „Сбогом на Витош планина“ (1875), „Гора и поле“ (1876 г.; заглавието тематично насочва към по-късната сбирка на Вазов „Поля и гори“, 1884) и др.

¹⁵ Интересно е в отделен анализ да се проследят връзките между това стихотворение на Петко Славейков и стихотворението на Иван Вазов „На един отговор“ (публикувано в „Читалище“, 1872), защото е „отзив“ на Славейковото.

което не е от реда на възрожденските „стойности“ – борбата „между смислите на изричаното“ (Н. Чернокожев) – и то изважда текста *извън императивите на 70-те години*. С „Борба“ Иван Вазов *подрива представата за изначалната (или поне предполагаема, допускана и желана) хармоничност, царяща между твореца и неговия читател* и разкрива една **налична или намираща се в процес на култивиране авторска чувствителност** (подч.м. – И. Д.).

И още една идея, която може да се развие от текста на „Борба“. Стихотворението е първата публична изява на младия поет Вазов. В него до голяма степен намират израз естетическите представи за твореца, за художествения текст, но също така и за публиката.¹⁶ В не малко критически текстове, писани в началото на 80-те години на XIX век, той говори за липсата на достойна публика, достоен читател, у когото трябва да се възпита естетически вкус – стремеж към изящното, красивото, възвишеното и т.н.

И така, конфликтът като идея е маркиран още в заглавието на стихотворението и е проявен на смислово равнище в диалога между Певеца и Невежите¹⁷. (В „Борба“, а и в други Вазови стихотворения, Певец или Поет (също така *гусла* и *лира*) е само въпрос на назоваване, защото приписаните на Певеца черти припокриват в голяма степен тези на Поета, какъвто го познаваме от европейската литература от Ренесанса насам (и особено от времето на романтизма). Николай Чернокожев предлага две възможности за интерпретация на този сблъсък. Едната удържа прочита във възрожденските¹⁸ измерения на проблема за робството като сън, слепота, нежелание за духовно свестяване и промяна, а поетът – според традиционните представи – е „духовен наставник“ и „лечител на обществото“. Втората линия на интерпретация, по която ще тръгне и настоящият текст, откроява новото „надвъзрожденско“ (при Н. Чернокожев, но тук е по-добре да се нарече невъзрожденско) разбиране за отношението *поет – общество*.

Освен развитието на този проблем интересно ще е да се види как младият поет Вазов смислово „разминава“ (а защо не и отграничава) в употребата им някои ключови понятия, утвърдени като стойности във възрожденската традиция.

Още с първата строфа, чрез думите на лирическият говорител, Вазов въвежда като теза на текста конфликтността между Певеца и Народа „простий“ (Невежите). Неразбирането помежду им е по основния проблем на съществуването – за същностно човешкото и за моралния идеал, както Тейлър го определя, т.е. за това, което *трябва да бъде един по-добър и по-висш начин на живот*. (Тейлър, Ч., 1999) За Певеца морален идеал е светът на възвишеното и красивото, а същностно човешкото се проявява в избора на свободния човешки дух. В голяма степен това обяснява защо в „Борба“ Вазов гради посланието на текста чрез смислови опозиции: „добро – зло“, „светлина – мрак“, „живот – смърт“, „мъдрост – невежество“, „божествено – скотско“, „небесно – земно“, „идеално – материално“, „изящество/изящно – полза/полезно“, „гениално – просто“ и пр. Този модел очертава пред човека възможностите за съществуване в отношението към един духовен идеал.

В думите на Твореца към Невежите една от ключовите думи е „свестяване“, разбирано като излизане от съня на невежеството и възвисяване над скотското, което дава възможност принципно да се постави и в реда на възрожденските ценности. Но в „Борба“ на Вазов моралният идеал – онова, което трябва да бъде един по-добър и по-висш живот – е възможен свободен избор на личността и не се съвместява с представата за действие поради принуда, целта на което е да се извлече някаква *полза*. Представата на Невежите за нея е несъвместима с тази на Певеца. Тя се корени в разбирането на традиционния/повседневния човек за добър живот, за прагматиката на съществуването. Ползата за „обикновения“ човек е опакото на това, за което „с наведена глава“, „вдъхновен“ Певецът пее. А то – по думите на Невежите – „не може... да се яде, / нито пък небето да отвори / да падне манна...“; учението „никому не дава хлеб“.

¹⁶ При усамотения творец самите творби са адресирани до някаква бъдеща публика, която може би ще бъде създадена от тези творби. (Тейлър, Ч., 1999)

¹⁷ Изписваме това съществително име с главна буква, за да подчертаем разбирането си за субектна равнопоставеност. Така го изписва в част от текста си и Н. Чернокожев.

¹⁸ От двата основни аспекта на „възрожденското“ – революционният и просвещенският – тук вторият е налице.

Разминаването в ценностните позиции (на Певеца и Невежите) може да се обясни със засичането в едно и също време на две принципно равностойни, но различни представи за моралния идеал. Така разбирането на Невежите се корени в установените традиционни представи за „благо“, докато Певецът (може да се каже с убеденост) изхожда от модерната (в най-широк смисъл) представа за личност и неповторима индивидуалност, с вътрешен свят, където е изворът на тези „блага“ и където е връзката с „божественото“. По-конкретно казано, в новото разбиране, което Вазов изразява, проблемът за знанието, за свестяването и просветлението може да бъде поставен **за отделния индивид**¹⁹ (но успоредно с това с по-голямата част от текстовете си от това време Вазов не изключва проблемът да е пред нацията като цялост).

*О, чуйте що ви думам аз:
то дар велик е и небесен;
то прави всякого от нас
да бъде мъдър и честит, и свесен
и дава му голяма власт
над всичко – в този божий свят.*

.....
*Учете се, учете!...
Тогаз зарад вас ще съмне...
Тогаз всяк ще е человек,
ще знай що е
и що му трябва в днешен век.*²⁰

За Певеца – по разбирането на Вазов – същностно човешкото се проявява в свободата на човешкия дух и в стремежа му към знанието като път към възвишеното, красивото, гениалното, което ще освободи човека от оковите на невежеството, от слепотата и заблудата, ще го издигне над материалното и скотското и ще го възвиси.

Тук е важно да се каже, че в „Борба“ Певецът и Народът не стигат до едно и също разбиране за моралния идеал. Връзката помежду им е показана като окончателно прекъсната – стихотворението завършва с проклятие, изречено от Певеца към Невежите, което ги обрича на вечно тегло. Подобен разрыв не се вписва в тематичната мрежа на възрожденската литература, където между Твореца и Народа връзката е ненакърнима. Макар че има и още едно стихотворение, което също е интерпретация на проблема за отношенията между Поета и обществото. Става дума за „Поет и сган“ на Петко Славейков (сп. „Читалище“, 1873). Тук демонстративният „отказ“ на Поета от „халосаний“ Народ (за разлика от Вазов) е привиден. Във финала лирическият говорител подчертава, че страданието на Поета е за другите:

*Но там той дет ги гадеше,
за тях пак с сълзи плачеше...*

Другото ново е в трансформацията на често срещаното във възрожденския текстов корпус от Паисий Хилендарски насам (а след Освобождението – с особена знаковост го виждаме употребено от Захари Стоянов) определение „прост“ (в различни конструкции – напр. „прост народ“, „прости хора“, „прост човек“ и т. н.) със значението на „добър“, „обикновен“, „непринуден“, „открит“, „честен“, „почтен“ и пр., като този семантичен ред приключва в крайния му израз – „свят“ (по библейския модел, според който простотата е друг възможен знаков израз на светостта). При Вазов определението „простий“ (в „народът простий“) придобива значението на антоним – простият е „невеж“, „изостанал“, „оскотял“,

¹⁹ Това все още не е ницшеанският индивидуализъм, но все пак се откроява едно разбиране за ценността на отделната личност (представена от твореца), независимо от връзката с колектива и националната съдба.

²⁰ Навсякъде в цитатите удебеляването на шрифта е мое.

което също е показателен пример за промените, за обратите в значенията и в ценностите и което в началото на 70-те години на XIX век е само предвестник на промените в мисленето за начините, по които литературата гради символни светове.

ИЗВОДИ

И така, като обобщение може да се постави въпросът за „възрожденското“ (познатото) и „невъзрожденското“ (новото) във Вазовото стихотворение. Ако се приеме, че основният въпрос за знанието и свестяването директно отнася текста към тематичната мрежа на възрожденската литература (което принципно е така), то в същото време наличието на „елементи“, които системно ще се проявят десетина години по-късно (в 80-те години на XIX век), проблематизира тази нагласа. Тук те са първи израз на формирана нова представа за автора и за творбата, в чийто смислов център не стоят колективните истини и ценности, а същностно човешкото, отнасящо се до отделната личност, до усещането за индивидуалност.

„Борба“ не е единственото стихотворение на Иван Вазов, писано и излязло през 70-те години на XIX век, в което герой е Поетът като парадигмален пример на самоопределянето на Аза. За текста основна е темата за самотата на Твореца, породена от неразбирането на другите, от разминаването с тях по ценности и представи за онова, което е същностно за човешкия живот.

REFERENCES

Vazov, Iv. (1974). *Sabrani sachinenia v dvadeset i dva toma*. T. 1. Sofia, 1974, s. 183 – 187. (Оригинално заглавие: Вазов, Ив. Събрани съчинения в двадесет и два тома. Т. 1. София, с. 183 – 187.)

Sivriev, S. (1999). ΜΥΘΟΣ i TEXNH. *Opit varhu balgarskata literatura ot minalia vek*. ИК „Aleksandar Panov“, Sofia, 1999, s. 123. (Оригинално заглавие: Сивриев, С. ΜΥΘΟΣ i TEXNH. Опит върху българската литература от миналия век. ИК „Александър Панов“, София, 1999, с. 123.)

Teylar, Ch. (1999). *Bezpokeystvoto na modernostta*. ИК „Kritika i humanizam“, Sofia, 1999, s. 40. (Оригинално заглавие: Тейлър, Ч. Безпокойството на модерността. ИК „Критика и хуманизъм“, София, 1999, с. 40.)

Teylar, Ch. *Bezpokeystvoto na modernostta*. ИК „Kritika i humanizam“, Sofia, 1999, s. 23. (Оригинално заглавие: Тейлър, Ч. Безпокойството на модерността. ИК „Критика и хуманизъм“, София, 1999, с. 23.)

Chernokozhev, N. (2000). *Vazovata „Borba“ – borba za sebe si, borba s/za drugite*. // V: *Konstruirane na traditsiyata. Yubileen sbornik v chest na Milena Tsaneva*. Sofia, 2000. (Оригинално заглавие: Чернокожев, Н. Вазовата „Борба“ – борба за себе си, борба с/за другите. // В: *Конструиране на традицията. Юбилеен сборник в чест на Милена Цанева*. София, 2000.)